

Filosofie a theologie

Ladislav Hejdánek

- ◆ přednáška | přípravné poznámky, česky, vznik: 1949 ◆ poznámka: přednáška v Akademické YMCA
- ◆ lecture | preparatory notes, Czech, origin: 1949

Filosofie a theologie¹ [1949]

Úvodem

O filosofii a theologii mluvit je věc nesmírně obtížná. Platí tu pro nás především základní požadavek, abychom nepřekrucovali skutečnost, abychom si nevytvářeli pojem filosofie a theologie podle svých sympatií a nesympatií. Je třeba být po právu jak jedné disciplíně, tak druhé. Již tento požadavek lze dosti těžko splnit. Nadto však otázka takovým způsobem nadhozená si žádá podstatně jiného řešení než historickým přehledem a z toho se rýsující prognózou dalšího vývoje. Je třeba řešení zásadního a programatického. Upozorňuji hned z počátku, že takového řešení je schopna pouze filosofie; vůbec otázka poměru filosofie k theologii a theologie k filosofii je otázka filosofická. To je třeba mít na paměti. Ukáži ještě, proč se theologie sama takového řešení dobrat nemůže. Jak vidíme, druhý požadavek zní: filosofické řešení. Z toho opět vyplývají další obrovské nesnáze: jaká filosofie, takové bude i řešení naší otázky. Mně je jasno, že je třeba nové filosofie; bez nové filosofie nelze řešit uspokojivě otázku filosofie a theologie. Opět problém: bude tato filosofie nejen *uznána* za filosofii, ale bude ve *skutečnosti* ještě filosofií? A teď si přimyslete ještě všechnu problematiku, která se k našemu tématu nezbytně připojuje: rozum a víra, poznání a zjevení, věda, filosofie a náboženství, víra a theologie atd. atd. Je to nesmírná změť otázek, nesčíslněkráté a nesčíslnými filosofy (a theology) přetřásaných, všelijak rozmotávaných i zamotávaných, před níž teď stojíme. Nepochybně se můžeme dotknout jen malého výseku z celé té složitosti, ale pokusím se ukázat na věci podle mého soudu nejpodstatnější, od nichž lze pak přejít k otázkám detailnějším.

Nakonec ještě bych chtěl – dříve, než přejdeme k meritu věcí – upozornit na to, že naše dnešní téma je jakýmsi zvláštním způsobem do jisté míry legitimní v A[kademické] Y[mce]. Rádl v r. 1927 napsal závažný článek pod nadpisem *Filosofie a theologie* do KR I./1. str. 2–7.² Vyšel z přírodních věd, je vedle Masaryka nejznamenitějším naším filosofem a mnozí na něj pokřikovali: fuj, theolog! Hromádka napsal velice podstatnou studii *Problém pravdy v theol[ogickém] myšlení*,³ kterou vydala A[kademická] Y[mka] v Praze 1928 (původně inaugurační přednáška), a najdeme u něho dále neméně významné poznámky o našem tématu v jeho *Kř[esťanství] v myšl[ení] a životě*, kt[eré] vyšlo u Laichterů 1931, zvláště v kapitole „Theologie a filosofie v reformaci“ (str. 397–423),⁴ i jinde. Konečně Souček krom četných okrajových spíše poznámek ve svých výkladech věnoval otázce celou studii o názvu *Theologie a filosofie*, kterou vydala synod[ní] rada v r. 1944 jako rozmnožený rukopis, studii velice zajímavou i podstatnou.⁵ O Hromádkovi se s nelibostí někteří theologové vyjadřují jako o

¹ Titulní list rukopisu obsahuje přepis „Přednáška v AY [= Akademické Ymce]“. – Pozn. red.

² E. Rádl, *Filosofie a theologie*, in: *Křesťanská revue*, 1, 1927–1928, č. 1, str. 2–7. – Pozn. red.

³ J. L. Hromádka, *Problém pravdy v theologickém myšlení*, Praha 1928; srv. také původní časopisecké vydání: *Problém pravdy v myšlení theologickém*, in: *Křesťanská revue*, 2, 1928–1929, č. 3, str. 66–74. – Pozn. red.

⁴ J. L. Hromádka, *Křesťanství v myšlení a životě. Pokus o výklad dějinných útvarů křesťanských*, Praha 1931, str. 397–423. – Pozn. red.

⁵ J. B. Souček, *Theologie a filosofie*, Praha 1944; srv. také pozdější vydání: *Theologie a filosofie*, in: *týž, Slovo – člověk – svět*, vyd. L. Brož, Praha 1982, str. 96–120, zde str. 96–97. – Pozn. red.

filosofujícím theologovi a výtce té ovšem docela neujde ani Souček, ačkoli velice zachovává míru. A tak souhrnem – vidíme, že tito tři pilířové A[kademické] Y[mky] cítili problematiku poměru theologie a filosofie velice živě. I nastává další otázka: můžeme na ně v rozsáhlejším měřítku navazovat, anebo je třeba provádět revizi? Každopádně však soudím, že je třeba se postarat o to, aby problematika filosofie–theologie v celé své rozsáhlosti měla své stálé, legitimní místo v naší A[kademické] Y[mce] i nadále jako jeden důležitý úsek celkové práce ideové i praktické.

I. Theologie

Podíváme se nejprve, co theologové soudí o theologii. *Souček* praví, že theologie je strážnou službou okolo zvěsti o osobnostním, událostním zjevení, a tedy konkrétně: je výkladem Písma svatého. (Tomu je rozumět v širokém smyslu: jde o pokus najít základní biblickou strukturu biblické pravdy.) (15, 16)⁶ Z toho důvodu jejím východiskem, předmětem i normou je Písmo samo. (16)⁷ Z toho důvodu je pro rozhodné opuštění „přirozené theologie“ jakožto víry. Naproti tomu Hromádka je si vědom, že problém theologie je daleko složitější, a praví, že ku podstatě theologie patří kladný vztah k tzv. přirozenému a rozumovému poznání Boha (*Kř.* 403),⁸ a prohlašuje theologii za metodické myšlení o tom, co je nad námi, nad světem, nad přírodou i lidským duchem, co pro nás absolutně platí, co je soudem nad námi i milostí i myšlením o Bohu. (*Prav.* 16–17.)⁹ Je si ovšem právě tak jako *Souček* vědom, že speciálně reformační myšlení chce vybudovat církevní i theologickou soustavu jedině na základně biblické, ale ptá se hned: neznamená právě proto reformace rozklad církve a theologie? Nezůstávají na půdě reformační z církve pouze zlomky a skupiny vyznavačů, zorganizovaných podle potřeb národních a státních (– a tedy mimo-biblických)? A dokonce se Hromádka ptá: je *možna* theologie, když se prohloubí propast mezi Bohem a světem, zjevením a rozumem, milostí a mravní lidskou hodnotou tak, jak to učinila reformace? Není takovým způsobem theologie ve své vnitřní zdůvodněnosti znemožněna? Není reformace jen autoritativním biblicismem? To všechno záleží podle Hromádky v tom, může-li mít reformace svou *filosofii*. Domnívá se, že reformace neměla a dosud nemá adekvátní filosofie. (*Kř.* 402 nn.)¹⁰ Na těchto citátech vidíme první věc: theologie musí přijmout úlohu vykladačky, nikoli badatelky; jakmile začne zkoumat, tj. jakmile začíná být vědou, začne se nezastavitelně přibližovat k filosofii. Budeme si pamatovat, že se musíme ještě důkladně podívat na otázku exegeze, a nyní zatím přejdeme k tomu, zda se může, smí a jak dalece smí theologie přibližovat filosofii.

II. Filosofie

Karl Barth jednou napsal (*Credo*, odpovědi IV. 158), že jakmile otevřeme ústa, už se ocitáme v oblasti filosofie. A dodal hned, že to ovšem platí také o křesťanském kázání.¹¹ Také *Souček*

⁶ J. B. Souček, *Theologie a filosofie*, str. 15, 16; srv. také pozdější vydání, str. 106. – Pozn. red.

⁷ Tamt., str. 16; srv. také pozdější vydání, str. 106. – Pozn. red.

⁸ J. L. Hromádka, *Křesťanství v myšlení a životě*, str. 403. – Pozn. red.

⁹ J. L. Hromádka, *Problém pravdy v theologickém myšlení*, str. 16–17. – Pozn. red.

¹⁰ J. L. Hromádka, *Křesťanství v myšlení a životě*, str. 402 nn. – Pozn. red.

píše, že se žádný theolog bez pomoci kategorií a pojmů některé filosofie neobejde.¹² Ale oba soudí, že se v žádném případě nesmí stát theolog poplatným jakékoli filosofii. Souček o tom mluví tak, že theolog deformuje každou filosofii, které si užije.¹³ Barth doporučuje, aby theologové měnili občas termíny i pojmy, aby celý jejich pojmový systém nedostal vlastní váhu, setrvačnost a aby se tím nestal neužitečným a nepřiměřeným vlastní zvěsti.¹⁴

Na čem stojí tyto názory? Tvrdím, že neprávem předpokládají, že lze filosofických pojmů, tj. cizích pojmů, užít k nefilosofickému účelu. Přijďme ještě k této otázce, až podrobím kritice jejich pojetí pravdy.

Nyní si ještě připomeneme, že Souček je přesvědčen, že předmětem filosofie vždy nějak zůstane pravá povaha jsoucna¹⁵ (to je důležité, zde vězí *próton pseudos* Součkova, ale i Barthova, Brunnerova, a dokonce i Hromádkova pojetí filosofie). Hromádka, vzpomínaje na Rádlu, píše, že opravdový filosof je bezpodmínečně loajální před trůnem absolutní pravdy (*Don Quijote* 56);¹⁶ jenom se prý filosof k té pravdě jinak staví než theolog. O tom podobně mluví i Brunner (*Offenbarung u[nd] Vernunft* 1941 – 359 n.),¹⁷ když prohlašuje, že všechno poznání rozumové je neosobní, zatímco pravda zjevení znamená především vztah já–Ty, kde „Ty“ není někdo třetí, není osoba, se kterou já počítám, která patří do mého světa, nýbrž Bůh, transcendentní pro celý můj život i pro celé mé myšlení. Tedy opět otázka pravdy.

Nakonec uvedu ještě Rádlu; známá je jeho otázka z *D[ějin] fil[osofie]* (I. 108): Jakou cenu má filosofie, která nepomáhá člověku v bídě životních zápasů?¹⁸ Podobně v *Nové[m] Ath[eneu]* I. 1920 str. 380 napsal: Filosof, který nepracuje vědomky, nevědomky pro nový mravní řád ve světě, není celým člověkem a není dokonalým filosofem.¹⁹ S tím na první pohled snad kontrastuje, ale v podstatě hluboce souvisí jiný známý výrok, také z *D[ějin] fil[osofie]* II. 623: Filosofie nesnese být pouhým abstraktním důsledkem přírodních věd, pouhou učností o věcech zbytečných, pouhým profesorským zájmem; filosofie je doma jediné tam, kde země jí mizí pod nohama a nebesa se jí otvírají.²⁰ A tak závěr: filosofie je programem pro reformu světa; čin je jejím cílem.²¹

¹¹ K. Barth, *Credo. Die Hauptprobleme der Dogmatik dargestellt im Anschluß an das Apostolische Glaubensbekenntnis: 16 Vorlesungen, gehalten an der Universität Utrecht im Februar und März 1935*, München 1935, str. 158: „Wenn wir den Mund auftun, so befinden wir uns im Bereich der Philosophie. Daß dies auch für die christliche Predigt und Dogmatik gilt, das erinnert uns an die ‚Fleischwerdung des Wortes‘.“ – Pozn. red.

¹² J. B. Souček, *Theologie a filosofie*, str. 22; srv. také pozdější vydání, str. 111. – Pozn. red.

¹³ Tamt., str. 25; srv. také pozdější vydání, str. 114. – Pozn. red.

¹⁴ Srv. K. Barth, *Credo*, str. 159–160. – Pozn. red.

¹⁵ J. B. Souček, *Theologie a filosofie*, str. 32; srv. také pozdější vydání, str. 118–119. – Pozn. red.

¹⁶ J. L. Hromádka, *Don Quijote české filosofie. Emanuel Rádl 1873–1942* [1943], Praha 1947², str. 56; srv. také pozdější vydání: *Don Quijote české filosofie. Emanuel Rádl 1873–1942*, Brno 2005³, str. 34. – Pozn. red.

¹⁷ E. Brunner, *Offenbarung und Vernunft. Die Lehre von der christlichen Glaubenserkenntnis*, Zürich 1941, str. 359–363. – Pozn. red.

¹⁸ E. Rádl, *Dějiny filosofie*, I: *Starověk a středověk*, Praha 1932, str. 108. – Pozn. red.

¹⁹ E. Rádl, recenze: H. Bergson, *Vývoj tvořivý* [ad: H. Bergson, *Vývoj tvořivý*, přel. F. Pelikán – F. Žákavec, Praha 1919], in: *Nové Atheneum*, 1919–1920, č. 5, str. 373–380, zde str. 380. – Pozn. red.

²⁰ E. Rádl, *Dějiny filosofie*, II: *Novověk*, Praha 1933, str. 623. – Pozn. red.

²¹ E. Rádl, *Dějiny filosofie*, I, str. 5. – Pozn. red.

III. Pravda a theologická exegeze

Tím jsme ukončili předběžná zkoumání a půjdeme na kořeny. Jednou ze základních odlišností filosofie od teologie je jiný přístup k biblí, tj. k Písmu svatému. Pro theologa je to kniha posvátná; základní přístup je z lidské strany možný jedině tak, že čtenář si uvědomuje, rozpomíná se, že církev v této knize dosud slyšela slovo Boží, a za druhé, že čtenář čte v očekávání, že i on v určitém čase z bible Slovo Boží uslyší. Tak to formuluje Barth.²² Teprve na tomto základě je možná skutečná „theologická“ exegeze, která je normou každé dogmatiky. Naproti tomu tvrdím, že filosof nemůže uznat zásadní, tj. kvalitativní výlučnost bible, tj. hovořeno slovy Součkovými (ovšem obráceně), nemůže za jediné své východisko, za jediný svůj předmět i normu uznat Písmo; snad za jednu z norem, a to ještě po uvážení a rozhodnutí před svým svědomím, které uznává jenom jedinou svrchovanou normu, totiž absolutní pravdu, nikoli však žádné její lidské vyjádření. Upozorňuji však na důležitou věc: věřící filosof (byť věřící!) nemůže uznat za poslední normu Písmo nejen pro sebe, nýbrž i pro teologii, tj. *obecně*. To není vzpoura proti biblí a proti Bohu, nýbrž důsledné poukazování na lidskou neupotřebitelnost, neadekvátnost v každém tlumočení Slova Božího.²³

exegeze (Barth)

1. to nestačí samo o sobě

potřeba nového vyjádření, pojmy, systematika atd., ale i výběr, konkordanční práce – to vše je pojetí jako každé jiné

2. jak uslyším slovo Boží? Musím číst dokola a čekat, nebo se musím pustit do metodické práce? Co to je slovo Boží? Jak mluví Bůh? to vše je v tom obsaženo.

pravda: mimo svět a nad světem

důsledně: není ani v Písmu

teorie: pravda jako adekvátnost situaci: adekvátnost ne ze situace plynoucí, nýbrž pro situaci platící: *norma adekvátnosti*: tou je tzv. absolutní pravda.

naše „pravdy“ nejsou otisky oné abs[olutní] p[ravdy], nýbrž tato je výzvou k naší pravdivosti

Pravda neexistuje, tj. nepatří k její podstatě formulace, obsah, soud, nýbrž je to příkaz, výzva, povzbuzení, poslední jistota (Hrom[ádka])

noetika

jak ale poznáváme „pravdu“?²⁴

pravda morální × vědecká

ochota k revizi čeho? (už: vypovídal)

nalezl jsem

ne k revizi *požadavku*[,] *ale pojetí požadavku*

²² Srv. K. Barth, *Credo*, str. 153. – Pozn. red.

²³ Další, méně souvislé poznámky pokračují až na následujícím listu. – Pozn. red.

²⁴ Dále následují patrně poznámky z diskuse nad proběhlou přednáškou. – Pozn. red.

to neplatí mimo *požadavek pravdy*
(revize není vše zcela znovu)

Kde jsem vzal pojetí *přiroz[ené]*
(*evidence*)

co je měřítkem adekvátnosti situace
(kde jsem je vzal)

kam zařadit lidské výroky o skutečnosti

trojedinost (praktické rozlišení)

ne vlastnost pravdy, nýbrž našeho pojetí pravdy

pravdu nemohu revidovat

nepostižitelná

je nutno začínat *znova*

od pravdy k pravdě × za 1 pravdou

shoda s obj[ektivní] realitou

zjevení × revize

co bylo zjeveno (věd[ecká] pravda nebyla zjevena)

(1. člověk)

společenská nutnost pravdivosti

kritériem pravdy je jednání

pravda je to, co odpovídá denní zkušenosti

je adekvátní říkat pravdu, pít se za pravdou (jen když je potřeba)

neadekvátnost – nenaléhavost

jak ta pravda promlouvá

jak to, že máme ponětí

opřeno o skutečnou, pravdivou realitu

termín adekvátnosti

jak jsme k tomu přišli

jak jsme na to měli přijít

1. *hist[orický] mater[ialismus]* – jediná téměř filosofie, s kt[erou] stojí za to...

2. *nelze se uprostřed výkladu vracet* (ani marxista by se nevracel)

mé pojetí vnitřní světlo – mysticismus

pantheismus

čin